

سفالینه‌های دوران اسلامی - شهر کهن جیرفت

دکتر حمیده چوبک

سرپرست کاوش محوطه باستانی شهر دقیانوس و استادیار پژوهشکده باستانشناسی

(از ص ۸۳ تا ۱۱۲)

تاریخ دریافت: ۸۹/۰۸/۲۵

تاریخ پذیرش: ۹۱/۰۱/۲۰

چکیده:

حوزه فرهنگی جازموریان منطبق و همسان با تعریف حوضه آبریز جازموریان است که منطبق با مکن دوران آکاد در هزاره سوم و گدروزیا- اکوفاجیا- ومکران دوره تاریخی است. شهر قدیم جیرفت، مرکز و کرسی حوزه فرهنگی جازموریان در دوران اسلامی در محوطه باستانی «شهر دقیانوس» جیرفت با بیش از ۱۲ کیلومتر مربع بوده است. بافت کلان شهر جیرفت در دوران اسلامی، تمام ویژگی‌های بافت شهری دوران اسلامی مانند بارو، شارستان؛ محله‌ها، مسجد، گرمابه، بازار، ضرابخانه و گورستان و بخشی صنعتی داشته و نمونه بسیار مناسبی برای درک بهینه شکل گیری و در نظر گرفتن کلیه عناصر شهری و شناخت روند تحول بافت شهری است. ویژگی فن‌آوری سفالگری این شهر با گونه‌های شاخص، با تولید انبوه مشخصه این منطقه بوده است که از سده‌های اول تا هفتم ه.ق. تداوم داشته است و با دیگر مراکز تمدنی همزمان خود در برون چون چین- هند- عمان و درون سرزمین مانند نیشابور- ری- کاشان پیوند و همسانی داشته است. شهر ثروتمند جیرفت در اثر یورش‌های مداوم غزها ویران و در سده هفتم ه.ق. متروک می‌گردد.

واژه‌های کلیدی: حوزه فرهنگی جازموریان، محوطه باستانی شهر دقیانوس شهر کهن جیرفت، سفالینه‌های دوران اسلامی.

پیش درآمد :

حدود حوزه فرهنگی جازموریان همسان و یکسان با تعریف و تحدید جغرافیایی حوضه آبریز جازموریان و نیز محدوده بستر زمین‌شناسی شناخته شده جازموریان است (هاریسون ۱۹۴۳ ص ۲۰۹-۲۲۰) این تعریف در باستان‌شناسی برای این گسترده که همسانی و تداوم فرهنگی دارد نیز به کار برده شده است. حوزه فرهنگی جازموریان بسان یک گذرگاه یا راهروی طبیعی بین هند، میانرودان و دریا بوده و دارای ویژگی میان فرهنگی* است (چوبک ۱۳۸۳-۱۳۸۵)

جازموریان از شمال به کوه‌های بارز و از جنوب به کوه‌های بشاگرد محدود است و شرق به کوه‌های مکران می‌پیوندد. دو رود بمپور در شرق و هلیل رود در غرب همراه با رودهای فصلی که همگی تا هامون جازموریان را در بر دارد. (تصویر ۱)

در دوران اسلامی شهر قدیم جیرفت مرکز و تختگاه حوزه فرهنگی جازموریان بوده است. (تصویر ۲) و تختگاه زمستانی سلجوقیان کرمان به شمار می‌آمده است از جیرفت کهن با نام طوقه یا بهشت یاد شده است و از سده‌های نخستین تا پایان دوره سلجوقی شهری آباد و پرجمعیت و دارای چهار دروازه با بازار و مسجد جامع و ضرابخانه بوده است. شهر **دارای** چندین گرمابه بوده است تمامی این مجموعه و بافت شهری با پی سنگی و آجرهای ظریف بنا شده است که نشانه ثروت و آبادانی شهر بوده است. جاده ادویه از آن می‌گذشته و پخشگاه بازرگانی کالاها بوده است در این دوران هلیل رود پیش از ۱۵۰ آسیاب را می‌چرخانیده است. این شهر پررونق در یورش پی در پی غزا در سده ششم و هفتم هجری متروک و از رونق می‌افتد ویرانه شهر کهن جیرفت در محوطه‌ای گسترده معروف به شهر دقیانوس^۱ در غرب هلیل رود، به فاصله یک کیلومتری از پل فلزی هلیل رود به جاده بلوک، شهر کنونی جیرفت قرار گرفته است (تصویر ۳)، و به شماره 503 ثبت آثار ملی است.

محدوده این محوطه با هزاران پشته و پستی و بلندی در حدود ۱۲ کیلومتر مربع، پوشیده از آجر و سفال به طور متراکم که فشردگی آثار در بخشی که محلی‌ها به این بخش «کلنگی» می‌گویند بسیار زیاد است؛ که هسته اصلی شهر جیرفت است. ۲۵۴ ص ۱۹۷۳ WILKINSON (تصویر ۴)

بررسی‌ها و کاوش‌های باستان‌شناسی شهر کهن جیرفت.

۱. دقیانوس در مشرق زمین ضرب المثل استبداد و ستمکاری و در زمان پادشاهی او بود که هفت نفر اصحاب کهف داخل آن غار شدند (قرآن کریم سوره ۱۸ آیه ۸)، که معرب نام گایوس مسیوس کنیتوس ترایانوس دسیوس است. (Gaius Messius Quintus Trajanus Decius) (۲۰۱-۲۵۱ میلادی که محل آن در افسس Efses یا Ephesos است که شهری قدیم در ایونیه واقع در ساحل دریای اژه است وی مسیحیان را آزار می‌داده است. از سوی دیگر درافواه مردم در ایران هر اثری قدیمی و کهنه را به عهد دقیانوس نسبت می‌دهند بسیاری از مناطق دیگر نیز به نام شهر دقیانوس در ایران نام دارد. مانند منطقه‌ای در کازورن که این نام خوانده می‌شود و نیز محوطه‌ای در شهر خوجو Khocho نزدیک قره خوجو در حوضه تورفان بنام شهردقیانوس نامیده می‌شود (stein p-151))

برای نخستین بار اشتین این محوطه را شناسایی و کاوش کرد. (Stein - 1937)

دکتر سجادی نیز در دهه ۶۰ این محوطه را بررسی کرد به منظور تعیین عرصه و حریم آن چند گمانه زنی پیرامون این محوطه انجام داد که ناتمام باقی مانده است (سجادی - گزارش‌های منتشر نشده مرکز اسناد سازمان میراث فرهنگی)؛ و نگارنده (حمیده چوبک) از سال ۱۳۸۱-۱۳۸۷ به طور پراکنده ۴ فصل در این محوطه کاوش کرد. در این ۴ فصل کاوش هسته مهم شکل‌گیری بافت و شهر که مسجد جامع و بازار و بازارچه با دکان‌ها و انبارهای آن، همچنین یک گرمابه بزرگ با دو شاه نشین، چند گذرگاه سنگفرش شده، بخش صنعتی یا کارگاه سفالگری با انبار، خانه اربابی با انباری. و گورستان با مجموعه گورها با بناهای آرامگاهی در شهر مردگان و تأسیسات آبی و شبکه آبراهه آن شناسائی و کاوش شده است.

بررسی و پژوهش میدانی و مطالعات کتابخانه‌ای نشان می‌دهد که دست کم این شهر از سده نخستین دوران اسلامی رونق و شکوفائی اقتصادی داشته و با مراکز مهم تمدنی چون چین - هند - بین‌النهرین - خراسان - فارس در ارتباط بوده است و شکوفائی آن تا دوران سلجوقی ادامه داشته است مواد فرهنگی و یافته‌های باستانشناسی نشان از جامعه‌ای مرفه و ثروتمند در جیرفت بوده است که فشرده‌گی آثار گویای بافت فشرده شهری با تأسیسات مهم شهری، متروپولیتن یا کلان شهری با جامعه مصرفی و مردم سرزنده و بورژوا است که به علت ثروت همواره تهدید و چپاول شده است.

درآمد: سفالینه‌های دوران اسلامی جیرفت

با راهکار و روش پژوهش گزینش شده کوشش شده بخشی از ویژگی‌های فرهنگی این حوزه در دوران اسلامی بر پایه پژوهش بر روی یافته‌های سفالین که مهم‌ترین داده برای شناخت و تحلیل فرهنگ و جامعه در تعامل با محیط زیست (زمین) در طی دوران تاریخی مشخص (زمان) و شناخت و دانش انسان برای پاسخگویی به نیازها (انسان - فرهنگ) شناسائی و بازیابی شود. به علت آنکه مطالعات میدانی در محوطه‌های باستانی دوران اسلامی بسیار محدود است و شناخت سفالینه‌های اسلامی بیشتر بر روی نمونه‌های هنری بوده که لایه و محوطه آن مشخص نیست طبقه بندی سفالینه‌های ایران کامل و مطمئن نیست و لزوم مطالعه و معرفی جامع یافته‌های سفالین از محوطه و لایه‌های مشخص مطمئناً راهنما و راه‌گشای شناسائی محوطه‌ها به ویژه شناسائی محوطه‌ها در بررسی‌های باستانشناسی است. محوطه باستانشناسی شهر دقیانوس با تاریخ مشخص از سده نخستین تا سده هفتم ه.ق نمونه مناسبی برای تاریخ‌گذاری دقیق است که مطمئناً برای تائید و تکمیل اطلاعات، مطالعات آزمایشگاهی برای تجزیه عناصری، تعیین منشا ساخت سفال، و تاریخ‌گذاری دقیق به روش ترمولومینسانس ضروری است.

کارگاه‌های صنعتی - کوره‌های سفالگری

در بررسی انجام شده در محوطه باستانی شهر دقیانوس سطح آن پر از قالب‌های ساخت سفال و جوش کوره، وازده‌های کوره (تصویر ۵) در بخش‌های مختلف دیده می‌شد که نشانگر وجود کارگاه‌های کوچک محلی برای ساخت سفالینه‌های مورد نیاز بوده است؛ در جنوب غرب محوطه تراکم آثار سطحی بسیاری از کوره‌های ساخت سفال - شیشه - آجر مشاهده گردید: شامل وازده‌های کوره، جوش کوره، توپی (تصویر ۶)، سه پایه (تصویر ۷)، که گستره‌ای بیش از یک کیلومتر را دربر می‌گیرد، همچنین وجود بسترهای آب، لایه‌های رسوبی گل رس مناسب سفالگری در کنار آبراهه‌ها، که نشانه‌های برداشت گل از آن‌ها مشاهده شده است (تصویر ۸)، و نیز قطعات بی‌شمار ریزه سنگ‌های سفید برای ساخت سفالینه‌هایی باخمیره پودخاکه سنگی ویژه دوره سلجوقی و سنگ‌های سیلیسی سفید (تصویر ۹) و سنگ‌های سربی که در ساخت سفال و تهیه لعاب کاربرد دارند و نیز وجود بی‌شمار قالب‌های ساخت سفال (تصویر ۱۰) نشانگر وجود محله صنعتی کارگاه‌های سفالگری در این بخش است؛ یافته‌های سفالین از کاوش‌ها با آمار و گونه‌های بسیار نشان از تولید انبوه و وجود کارگاه‌ها و کوره‌ها (تصویر ۱۱) برای پاسخگویی به جمعیت زیاد جیرفت در سده‌های نخستین و میانی است، نقش مهرهای قالب بر زیر کف ساخته‌ها نشان از استادکاران و کارگاه‌های مشخص و نشان از تخصصی بودن کار سفالگری و شاخص کیفیت کار هر کارگاه و استادکاران است

مجموعه سفالینه‌ها

بیشترین و مهم‌ترین مجموعه یافته‌های بررسی و کاوش‌های شهر جیرفت در محوطه باستانی شهر دقیانوس است که مدارک دست اول برای تاریخ‌گذاری و گاهنگاری محوطه و نیز داده بسیار مهمی برای تحلیل وضعیت ساختار اجتماعی و اقتصادی جامعه است.

۱- این مجموعه گسترده‌ای تاریخی از سده‌های نخست اسلامی تا دوره سلجوقی سده ۵-۷ ه.ق است. برای پژوهش و بررسی این مجموعه در دو گروه اصلی تقسیم بندی شد. سفالینه‌های بی لعاب

۲- سفالینه‌های لعاب دار

که آمار درصد سفال‌های بی لعاب بیش از دو برابر سفال‌های لعاب دار است. (نمودار ۱۲) که در زیر مجموعه هر کدام گونه‌های مختلفی بر پایه پراسنجه‌هایی*^۱ طبقه‌بندی شده است و جدول و نمودارهای آماری برای برداشت آن‌ها و نیز برگه‌های گزیننه‌های آن‌ها تهیه گردیده است (نمودار ۱۳)

در این گونه بسیاری از شکل‌ها، نقوش و روش‌ها همانند و مشترک می‌باشند برای نمونه طرح‌های سفالینه‌های قالبی بی‌لعاب در سفالینه‌های لعاب یکرنگ نیز به‌کاررفته است و یا نقشمایه‌های سفالینه‌های سده‌های نخستین مانند نقشمایه‌های شبه خط کوفی با ترکیب خط نوشته چینی در چندگونه کاربرد داشته است.

سفالینه‌های بی لعاب

در آمارسنجی سفالینه‌ها، این گونه سفالینه‌ها بیشترین آمار دارد که بیشتر برای ظروف کاربردی معمولی ساخته می‌شود این گونه سفالینه‌ها مشابه یافته‌های محوطه‌های شناخته شده چون شوش و نیشابور است. گونه سفالینه‌های منقوش و گونه با پوشش گلی قرمز به نظر می‌رسد که لعاب دادن نقاشی و پوشش شده‌اند که به مرحله لعاب دهی نرسیده و بدون لعاب استفاده شده‌اند؛ تغییر رنگ‌های سفالینه‌ها در گروه نخودی (تصویر ۱۴، قرمز (تصویر ۱۵) و قهوه‌ای - خاکستری (تصویر ۱۶) در اثر شرایط درجه حرارت کوره و زمان پخت بوده است (در مطالعه رنگ‌های خمیر و پوشش سفالینه‌ها از جدول مانسل استفاده شده است).

سفالینه‌های بی لعاب جیرفت			
I	گونه نخودی - نخودی سبز	II	گونه نارنجی - صورتی - قرمز
III	گونه قهوه‌ای روشن - تیره	IV	گونه خاکستری روشن - تیره
V	گونه با نقش کنده خطی - شیاری	VI	گونه با نقش تراشیده و بریده
VII	گونه با نقش مهر زده قالبی	VIII	گونه با ساخت و نقش قالبی
IX	گونه با نقش افزوده	X	گونه با تزئین لعاب
XI	گونه با پوشش گلی رنگین	XII	گونه منقوش
سفالینه لعاب دار جیرفت			
XIII	گونه لعاب یک رنگ فیروزه ای	XIV	گونه لعاب یک رنگ سبز
XV	گونه لعاب قرمز - قهوه ای	XVI	گونه لعاب یکرنگ زرد- نارنجی (عسلی فام)
XVII	گونه لعاب یکرنگ بادمجانی - بنفش	XVIII	گونه لعاب یکرنگ لاجوردی
XIX	گونه لعاب یکرنگ سفید	XX	گونه منقوش لاجوردی و سبز با لعاب مات قلعی
XXI	گونه منقوش زرد با لعاب سربی شفاف	XXII	گونه منقوش قهوه‌ای و سیاه و زیر لعاب سربی
XXIII	گونه نقاشی لعابی روی پوشش گلی رنگین slip painted	XXIV	گونه منقوش کنده لعاب بری champleve
XXV	گونه نقش کنده درگلابه اسگرافیاتو Sgraffiato	XXVI	گونه لعاب پاشیده Splashed
XXVII	گونه زرین فام دوره اولیه	XXVIII	گونه زرین فام دوره میانه
XXIX	گونه منقوش زیر لعاب شفاف قلیائی	XXX	گونه سفید و آبی دوره میانه
XXXI	گونه سفالینه و چینی‌های وارداتی ساخت چین : کائولن سفید - سلادون سبز - سفال لعاب زیتونی و قهوه‌ای		

شکل‌های رایج این گونه سفالینه بیشتر در شکل‌های بسته از شمار آن خمره‌های ذخیره خمچه‌های آب، تفرهای کوچک و بزرگ. لگن یا لگنچه کوزه‌های بی‌دسته، کوزه‌ها و تنگ‌های آبخوری دسته دار با تنوع انواع دسته‌ها و تنگ‌های دسته دار و لوله دار ابریقی است، کوزه ففعا (تصویر ۱۷) توپی و سه پایه کوره و قالب‌های سفالگری و ساخته‌های چون لوله‌های تنبوشه نیز در این گروه جای می‌گیرند بدنه و خمیره این سفالینه‌ها از خشن، نیمه خشن - معمولی تا ظریف است. ضخامت آن‌ها از ۱/۵ سانتیمتر تا ۲ میلیمتر است، خمیره دارای خمیرمایه‌های شن ریز، ماسه بادی، ذرات ریز سفید (آهک) و گاهی میکا است. این سفالینه‌ها چرخ ساز بوده‌اند و بخش‌های افزوده دست ساز بوده و قالب‌ها نیز دست سازند. انبوه این سفالینه‌ها نشانگر جمعیت و تولید انبوه است.

تزئین این سفالینه‌ها به روش‌های گوناگون زیر است.

- ۱- نقش کنده خطی و سوزنی ریز؛ با نقشمایه‌های مثلثی - نوارهای شیاری کنده افقی و عمودی ریز و درشت و دواير کنده و نیز نقش ماهی و نقوش گیاهی و حلقه‌های پیچ در پیچ دیده می‌شود. (تصویر ۱۸)
- ۲- نقش افزوده. به صورت نوارهای طنابی برجسته روی شانه ظروف، آرایه‌های افزوده حلقه‌ای دسته مانند (دسته‌های کاذب) قبه‌های برجسته افزوده مشبک، قالبی نقوش افزوده قالبی چون ماهی. دواير و حلقه‌های برجسته مانند چشم. (تصویر ۱۹)
- ۳- نقش مهر زده ریز نقش‌های پرندگان، دواير، مهر قالبی نام سازنده (بر روی یک کوزه ففعا نام علی) دواير فشرده ریز که با یک ابزار ویژه یا سرنی نقش شده است. (تصویر ۲۰)
- ۴- نقش بریده و تراشیده به شکل مثلث‌های روبرو و یک در میان وارونه. و گاهی تزئین تراشیده و بریده مشبک دیده شده است (تصویر ۲۱)، گاهی شبکه‌های روی دهانه آبخوری‌ها برای تصفیه آب است
- ۵- نقش قالبی از بیشترین گروه سفالینه‌های تزئین دار است (تصویر ۲۲-۲۴) این سفالینه از جایگاه ارزشمندی برخوردار است، آمار زیاد این سفالینه همراه با قالب‌های ساخت آن نشان از تولید انبوه این سفالینه. افزونی جمعیت، تخصصی بودن کارگاه‌ها و گونه‌های کارگاه‌ها است، تاکنون بیش از ۱۰ گونه مهر کارگاه سفالگری در کف ظروف با نقش قالبی، دیده شده است که بیشتر ستاره‌های چند پر متداخل است. و مهر استادکاران بر ساخته‌ها نمایانگر جواب‌گوئی سازنده برای ارزش کیفی و هنری اثر به مصرف کننده و خریدار بوده است.

شکل متداول این گونه سفالینه آبخوری‌های زیبا از اندازه بزرگ تا کوچک است که شکل مشخصه این گروه است. همچنین قمقمه‌های با بدنه مدور کتابی شکل، این سفالینه بیشتر به رنگ خاکستری روشن تا تیره و گاهی نخودی - سبز و نمونه‌های قرمز و نارنجی است. این رنگ سفالینه همانند سفالینه‌های خاکستری دوره مفرغ و آهن گویای کاربرد کوره‌های باز که با کمترین زمان و میزان حرارت سفال‌ها پخته شده و رنگ به‌دست آمده به علت روند مراحل اکسیداسیون و کمبود اکسیژن کافی به رنگ خاکستری در می‌آیند. این

گونه سفال مشخصه جوامع پیشرفته است که گسترش جمعیتی دارند که با ویژگی تولید انبوه برای پاسخگویی به بازار مصرف نزدیک؛ به صرفه و جوابگو بوده است و با کاربرد قالب با نقشمایه‌های تزئینی به برای حس زیباپرستی و تحملی مشتریان پاسخگو بوده است، انبوهی قالب در بررسی و کاوش محوطه باستانی هردقیانوس به دست آمده که بعضی از آن‌ها در بخش‌های مختلف تکرار شده‌اند. (تصویر ۲۳)

در ساخت این آبخوری‌های سفالین از دست کم چهار یا پنج قالب گوناگون برای بخش‌های مختلف بدنه سفالینه استفاده شده است این قالب‌ها که قالب منفی بوده است از روی یک نمونه مثبت که با دست ساخته شده و طرح اندازی شده است به صورت دو قسمتی یا نیمه‌ای ساخته شده است که شامل بخش‌های زیر است:

- ۱- قالب لبه و گردن
 - ۲- قالب شانه (بخش بالای بدنه)
 - ۳- قالب پایین بدنه
 - ۴- قالب پایه
 - ۵- قالب یا مهر زیرپایه روی کف علامت سفالگر سازنده یا کارگاه سفالگری (تصویر ۲۴)
- زمانی که از این قالب‌ها، ظرف مورد نظر ساخته می‌شد پس از پایان قالب‌گیری هر بخش، از درون با نوارهای فیله‌ای باریک بخش‌های قالب‌ها را بهم متصل می‌کردند و رویه بیرونی آن را با ابزار و دست صاف و هموار می‌شده است، پیش از خشک شدن بر روی چرخ سفالگری ظرف را شکل می‌دادند و بخش‌های افزوده چون تزئینات قبه‌ای مشبک و یا دسته به آن اضافه می‌کردند و سپس برای پخت در کوره قرار می‌دادند از این گونه قالب‌ها نیز در ساخت سفالینه‌های لعاب دار نیز بکار رفته است.

نقشمایه‌های سفالینه‌های قالبی

تزئینات و نقوش این سفالینه‌ها به نظر می‌رسد برگرفته از پیش‌نمونه‌های تزئینات ظروف فلزی، مفرغی و نقره‌ای همزمان دوره سلجوقی است. (تصویر ۲۲) Chirvani، 1982 - p: 113.No 44 و شاید قلمزنان فلز با سفالگر همراه و همکار بوده‌اند Fehervari، 1980، No 127

این تزئینات نقوش سرزنده پرکار و تجملی بوده است و گویای ذوق و سلیقه مردمان این شهر و روزگار است که نمایانگر جامعه شهر نشینی مرفه و بور ژوایی است که زرق و برق و تزئینات پرکار را پسند داشته است گویای ذوق و سلیقه‌ای سرچشمه گرفته از سرزمین‌های ترک نژاد است و آمیزه هندی مآبی که نگاهی نیز به شکوه و جلال دوره‌های پیشین چون دوره ساسانی یا باختری می‌کرده‌اند برای نمونه قالب ترک، ترک بدنه یک کوزه فقاع گویی هنرمند از یک ظرف فلزی دوره ساسانی آن را قالب گیری و الهام گرفته است (تصویر ۲۳) نقوش پیچیده و در هم یادآور نقوش بافته‌ای و توربافت گیپوری مانند است. همچنین تداومی از

رنگ و نقشمایه‌های روی ساخته‌های سنگی دوران شهر نشینی این منطقه در هزاره سوم پ. م است گویا فرزندان همان سازندگان و طرح‌اندازان بر روی این سفالینه‌ها نقش اندازی کرده‌اند

تقسیم بندی نقشمایه‌های این سفالینه‌ها و قالب‌ها به شرح زیر است :

خط نوشته‌های کوفی و نسخ بر روی لبه به شکل نوارهای باریک و پهن در زیر لبه یا روی بدنه روی شانه نقش شده‌اند که شیوه‌های تزئینی گوناگون دارند و کاملاً همسان با خط‌های متداول در دوره سلجوقی است ؛ کوفی ساده، کوفی گلداز و نقوشی که به سر انسان یا دست منتهی می‌شود؛ مضمون این نوشته‌ها بیشتر دعا و آرزوی خیر برای صاحب ظرف مانند «السعادة و السلامة و البقا و العز لصاحبه» یا «العزو الاقبال والدوله لصاحبه» است.

نقشمایه‌های جانوری : از مهم‌ترین گروه نقشمایه‌های سفالینه‌های قالبی گروه نقوش جانوری‌اند بیشترین این نقوش نقشمایه پرنده‌گان مختلف، چون عقاب کبوتر، قمری، مرغ شانسه‌سر یا کاکل دار پرنده‌گان بادم و بال پهن چتری چون طاووس، کبک و جوجه‌ها و طرح مرغ جیرفتی و دراج است همچنین پرنده‌گان با سرانسان (پرنده درخت طوبی) که از نقشمایه‌های مشخصه دوره سلجوقی است بر روی این سفالینه‌ها دیده می‌شود.

این پرنده‌گان در حالت‌های مختلف چون پرواز، مقابل هم یا وارونه نسبت به هم نقش شده‌اند. گراز، شیر، شیر با سرانسان، سگ، روباه، اسب، فیل، شتر، آهو خرگوش بزکوهی ماهی از دیگر نقشمایه‌های جانوری است این نقوش به شیوه طبیعی و سرزنده و پرحرکت نقش شده‌اند با ریزه‌کاری‌ها و هنرمندانه اجرا شده‌اند.

نقشمایه‌های گیاهی: حاشیه‌های گل و بته، متداول‌ترین آن انواع گوناگون گل‌های بادام یشکل کوچک و کشیده بلند گل کوبی چند پر است که بیشتر در بخش پایین بدنه در بالای پایه قرار گرفته است که تداومی از نقش گل کوبی سفالینه‌های تاریخی این منطقه است،

شاخه‌های پیچ گل و برگ اسلیمی که پرکننده زمینه و نیز گل‌های چند پر ریز و درشت ستاره‌ای است که به صورت حاشیه نقش شده است نیم ترنج‌ها با ریزنگارهای گیاهی اسلیمی و شاخ و برگ پرکننده زمینه.

نقشمایه‌های هندسی : در این گروه نقشمایه‌های شبکه‌ای و گره‌های گوناگون است که این شبکه‌ها قاب مانند به صورت چند ضلعی و ستاره‌ای است که به شکل نوارهای پهن با نقوش اسلیمی درون آن است که درون این چهارچوب‌ها نقشمایه‌های اصلی چون نقشمایه‌های جانوری و گیاهی جای گرفته‌اند نقوش صلیبی شکسته، نوارهای هفت و هشتی شکسته نیم مربعی (طرح یونانی) که بیشتر روی پایه‌ها نقش شده است نیم ترنج‌های دالبری روی پایه و بدنه است دایره‌های تودرتو و ترنجی از دیگر نقشمایه‌های هندسی است که در چیدمان‌های مختلف نقش شده‌اند.

همسان این سفالینه‌ها در کاوش‌های نیشابور و نیز ری نیز دیده شده است در گروه سفالینه‌های قالبی نیشابوری و ری نقش مایه انسان به‌کاررفته است در حالی که تاکنون در شهر دقیانوس نقش انسانی دیده

نشده است و تنها شیر و پرنده با چهره انسان نقش شده است. (گروب ارنست : ۱۳۸۴ صص ۱۷۵-۱۷۶ WILKINSON، 1972، صص ۲۸۴-۲۸۷)

۲- سفالینه‌های لعاب دار

در زیر مجموعه سفالینه‌های لعاب دار ۲۰ گونه شاخص در این محوطه باستانی شهر دقینوس شناسایی و طبقه بندی شده است که ارتباط آن با دیگر محوطه‌های دوران اسلامی هم زمان مشخص است چون نیشابور جرجان ری شوش این ۲۰ گونه مشخصه سده‌های نخستین سده اول - پنجم ه.ق است و بعضی گونه‌ها در دو بخش مشترک هستند که تفاوت‌های چون خمیره، گونه لعاب یا نقشمایه‌های عامل تفاوت و تشخیص این گونه در دوه‌های مختلف است برای نمونه سفالینه‌های آبی فیروزه‌ای - فیروزه‌ی سبز به شکل خمیره‌ها و خمچه‌ها با دسته‌های افزوده چسبیده حلقه‌ای که رنگ و گونه لعاب عامل تعیین تفاوت آن‌ها است یا در گونه زرین فام تفاوت نوع خمیره این گونه را در دو دوره متفاوت قابل شناسایی می‌کند. به نظر می‌رسد حداقل ۱۸ گونه از این سفالینه‌ها ساخت محلی بوده است و تنها دو گونه نقش قالب زده لعاب پاشیده و چینی‌های ساخت چین وارداتی می‌باشند.

گونه‌های سفالینه دوران نخستین سده ۱-۵ ه.ق:

لعاب کمرنگ آبی - سبز تیره تا روشن (لعاب مات قلعی) که به گونه عرب ساسانی معروف است شکل مشخصه آن خمیره یا خمچه‌ها با نقوش افزوده طاقی و نواری و طنابی و دسته حلقه‌ای کاذب همسان با شوش به نظر می‌رسد این گونه دسته‌ها منشاء چینی دارد. همانند آن در کاوش‌های عمان یافت شده است. (Kervran - ۱۹۸۶ - صص ۳۰۷ - ۳۶۱) (تصویر ۲۵)

• لعاب یکرنگ سفید مات لعاب قلعی و نقاشی سبز و لاجوردی روی لعاب مات سفید قلعی (همنگاربا شوش و نیشابور معروف به گونه سامره) با نقشمایه گل کوبی، خط نوشته کوفی و گلبرگ (تصویر شماره ۲۶).

• سفالینه منقوش قهوه‌ای و سیاه روی زمینه پوشش گلی سفید زیرلعاب شفاف با نقشمایه‌های خطی و هندسی و خطوط شبیه به خط کوفی و تقلید و شبه خط چینی).

نقش لعابی پر بر روی پوشش گلی رنگین قرمز نارنجی یا قهوه‌ای تیره نقشمایه‌های آن گونه نقوش مرواریدی یاد آور نقوش ساسانی، نقطه چین، خال خال، گل‌های چند پر و دالبری‌ها است در این گروه شکل کاسه‌ها و نیز آبخوری دیده شده است گاهی نقشمایه‌های شبکه خط کوفی و شبه خط چینی ناخوانا نقش شده است. تصویر شماره ۲۷

- سفالینه زرین فام اولیه: که آمار قابل توجهی دارد همانند سفالینه‌های زرین فام شوش و نیشابور است و تفاوت آن با سفالینه زرین فام دوره سلجوقی تفاوت در نوع خمیره است که سفالینه زرین فام اولیه دارای خمیره گل نخودی زرد فام است. (تصویر ۲۸)
- لعاب یکرنگ زرد نارنجی- قرمز (عسلی فام). با لعاب شفاف سربی (تصویر ۲۹ سفالینه منقوش سیاه یا قهوه‌ای قرمز روی پوشش گلی سفید زیرلعاب شفاف سربی زرد رنگ با نقشمایه مشخصه چشم کفتری و دایره‌ها و خطهای هندسی (تصویر ۳۰).
- سفالینه با نقش کنده در گلابه "اسگرافیا تو" و زیرلعاب شفاف زرد یا سفید روی پوشش سفید همانند ری، نیشابور و گونه کاسپین از سده ۳- ۵ ه.ق (چوبک ۱۳۸۶ ص ۹۸). که برگرفته از شیوه قلم زنی فلز است. (تصویر ۳۱)
- سفالینه با نقش کنده اسگرافیاتو در پوشش گلابه سفید با نقوش لعاب پاشیده سبز و زرد و قهوه‌ای زیرلعاب شفاف سربی تأثیر سفالگری دوره تانگ چین سده سوم- پنجم ه.ق مشابه با یافته‌های نیشابور و شوش خطهای ایجاد شده به طرح‌های گل بته، نقوش مثلثی و نیم دایره است و خطوط اسلیمی است که در زیر لعاب شفاف به رنگ قهوه‌ای درآمده‌اند و این به این علت است که چون با کنده کاری پوشش گلی سفید در این بخش‌های کنده شده برداشته شده است و به بدنه ظرف که خمیره نارنجی یا قرمز دارد رسیده این رنگ خمیره در زیرلعاب شفاف به رنگ خطهای تیره قهوه‌ای درآمده است. (تصویر ۳۱)
- سفالینه لعاب پاشیده: بر روی پوشش گلی سفید با رنگ‌های سبز، قهوه‌ای و زرد بی شکل و آزاد روان به صورت شعاعی، نواری، یا لکه، لکه تزیین شده است که به اصطلاح پاشیده یا (splashed) شناخته شده است که تأثیر سفالگری چین را در هنر اسلامی است این گونه سفالینه نیز در دوره اسلامی گسترش جغرافیایی گسترده‌ای از شمال شرق خراسان، مرکزی، ری، جنوب غرب (شوش)، Aylon, 1974 (صص 174-203). داشته است (تصویر شماره ۳۲).
- تکه‌ای کوچک از گونه سفالینه قالب زده یا قالبی با نقش ترنج‌های چند گوش گره مانند تنها نمونه شناخته شده است که تزیینات برجسته خال خال ریز دارد و بر روی آن لعاب پاشیده سبز و زرد زیرلعاب شفاف سربی است که به گونه عرب ساسانی و گونه سامره شناخته شده است و در شوش همان p.166, pLXLI و نیشابور در شمار اندک یافت شده و به نظر می‌رسد با توجه به شمار اندک آماری آن در مجموعه سفالینه جیرفت باید آن را وارداتی دانست که هنوز خاستگاه و منشأ آن مشخص نیست و یک پرسش است. (تصویر شماره ۳۳)
- سفالینه گلابه تراشی (champleve): این نوع سفالینه‌ها با لعاب و پوشش سفید پوشانیده شده سپس طرح اندازی شده و دور طرح لعاب آن برداشته شده و بدین شکل نقش در زمینه منفی برجسته درآمده است و زیرلعاب شفاف بخش‌های پیرامون که بدون پوشش سفید است، خمیره و بدنه است تیره و نقش زیرلعاب شفاف سفید یا رنگین برجسته نمایش داده می‌شود، این گونه سفالینه در دوره میانه رواج می‌یابد (تصویر ۳۴)

آنچه از همنگاری و مقایسه سفالینه‌های محوطه جیرفت می‌توان برداشت و نتیجه‌گیری کرد آن است که تقریباً همه گونه‌های شناخته شده در نیشابور در جیرفت رواج داشته و ساخت محلی است تنها گونه است که تاکنون در مجموعه سفالینه‌های جیرفت شناخته نشده است گونه سفالینه‌ای که به گروه سفالینه نخودی (Buff ware) طبقه بندی شده است. "Wilkinson.1973 صص 53-1" که سفالینه منقوش رنگارنگ با نقشمایه‌های جانوری و انسانی و گیاهی است که نقوش قلم‌گیری به رنگ سیاه شده‌اند که تنها در خراسان شناخته شده و از دیگر مناطق ایران اسلامی تاکنون گزارش نشده است. (همان ص ۹۰)

سفالینه نارنجی - قرمز در طیف‌های رنگی گوناگون و لعاب زرد تیره تاکنون از دیگر محوطه‌ها گزارش نشده و تنها در جیرفت شناخته شده است.

سفالینه‌های دوره نخستین جیرفت از بررسی جمع‌آوری شده است و چون هنوز کاوش‌ها در لایه مربوط به این دوران انجام نشده است ظرف کاملی از این مجموعه به دست نیامده است تنها دو کاسه و پیاله کوچک با پوشش گلی رنگین با خط نوشته ناخوانای شبه خط چینی‌ها به دست آمده است.

در مجموع گونه‌های سفالینه سده‌های نخستین از زیبایی و سادگی و وقار خاصی برخوردار است و از ویژگی آن تأثیر بسیار شدید سلیقه چینی مآبی در تزیینات این سفالینه‌ها است که به نظرمی رسید از روی پیش نمونه‌های وارداتی ساخت چین تقلید و ساخته شده‌اند و آنچنان که شبه خط چینی به شکل عمودی در کف درونی کاسه‌ها نقاشی شده است.

گونه‌های سفالینه‌های دوره میانه (سده ۵-۷ ه.ق)

- سفالینه لعاب یکرنگ آبی فیروزه‌ای با لعاب قلیایی که مانند آن در دیگر محوطه‌های دوره اسلامی گونه مشخصه‌ای است از شکل‌های جالب این گونه ظروف دوطبقه‌ای با بدنه مشبک به شکل بنا مدور یانیم دایره با چند پیاله یا هفت خانه است که توخالی بوده است و دو پوسته است و می‌تواند کارکرد جای لوازم با هفت مغز یا چراغ باشند. (گروب ۱۳۸۴، ص ۲۵۷) (تصویر ۳۵)
- کاسه‌ها بشقاب کوزه تنگ دسته‌دار ظریف گلدان است خمچه یا کوزه‌های با دو دسته حلقه‌ای دسته گونه حلقه‌ای چسبیده است و همانند خمچه‌های سده‌های نخستین است که تفاوت این سفالینه‌های دور دوره در لعاب آن‌ها است که گروه نخست قلعی و مات است که لعاب ترک خورده ولی بدون صدف گرفتگی است و تیره تراست و گروه دوره دوم (میانی) با لعاب شفاف (Alkaline) قلیایی است که در اثر تری خاک، صدف گرفته است همچنین در خمیره آن‌ها تفاوت است گروه اول بیشتر نخودی زرد است و گروه دوم خمیره مصنوعی با ذرات شن و گاهی خاک شیشه و پوده خاکه سنگ سفید است و از رنگ سفید نخودی تا صورتی نارنجی دارد که تداوم این گونه سفالینه را در یک زمان طولانی نشان می‌دهد.
- آرایه‌های این سفالینه‌ها نقوش کنده خطی زیرلعاب، نقوش افزوده و قالبی است که نقوش قالبی بعضی نمونه‌ها نشان می‌دهد که از همان قالب‌های سفالینه‌های بی لعاب خاکستری استفاده شده است و نمونه دیگر

بشقاب پایه داری است با لبه تخت و پایه آن از گونه پایه‌های بی لعاب قالبی است که پایه بدون لعاب در زیر بشقاب استفاده شده است.

- لعاب یکرنگ لاجوردی، به شکل بشقاب و کاسه بوده است خمیره آن گل سفید (پودخاکه سنگ) و خاک شیشه است گل سست و شکننده است نقش کنده زیرلعاب کاربرد داشته است (تصویر ۳۶)
- لعاب یکرنگ سبز از تیره تا روشن برپایه رنگ پوشش پس زمینه از رنگ خمیره تا پوشش گلی سفید - شیری (تصویر ۳۷)

• لعاب یکرنگ قهوه‌ای (تصویر ۳۸) و بادمجانی - بنفش در طیف گسترده رنگی از روشن تا تیره (تصویر ۳۹). خمیره این سفالینه‌ها نوع خمیره مصنوعی یا خاک شیشه همراه با گل سفیدپوده خاکه سنگ یا رس است که گاهی ذرات شن ریز دارند و خمیره سست و شکننده داشته از شکل‌های آن خمچه با خال‌های برجسته ریز از روی شانه تا بالای کف است و نیز نقوش کنده زیرلعاب با نقش مایه‌های دالبری و گلبرگ‌های اسلیمی است همانند این سفالینه‌ها در ری دیده شده است. دو گونه لعاب سفید شناخته شده: ۱- لعاب سفید مات قلعی یا لعاب سربی شفاف روی پوشش گلی سفید باخمیره نخودی یا قرمز مربوط به سده‌های نخستین. ۲ - لعاب یکرنگ سفید قلیایی با بدنه ظریف پوده خاکه سنگ و شیشه و نقش کنده همانند درری دوره سلجوقی - سده ۶-۷ ه.ق است. (تصویر ۴۰)

• لعاب سفید با رگه‌های آبی پاشیده معروف به گونه جرجان (Kiani, 1984, p; 48) از نمونه بسیار جالب این گونه ظرف گلدانی شکل است با لبه برگشته و بدنه گلایی شکل پایه دارد روی شانه سر لوله تزیینی لاله‌ای شکل است نکته جالب، تکه‌ای از سفالینه وازده کوره بوده است که روشن است هیچ‌گاه ظرف ناقص و عیب‌دار صادر نمی‌شده و خریدار نداشته است. و نشان می‌دهد ساخته محلی است. (تصویر ۴۱)

• سفالینه زرین فام یا سفالینه دوآتشه: مهم‌ترین گروه سفالینه‌های جیرفت است. و فصل تازه‌ای در مطالعات سفال دوره اسلامی در شرق ایران گشوده است. تعداد آماری قابل توجهی از این سفالینه به‌دست آمده است. شکل‌های آن بسیار متنوع از خمچه‌های بزرگ، تنگ، آبخوری دسته دار کوچک پیاله کوچک و بشقاب و تکه‌های بسیاری از کاسه‌های ساده و بدنه ترک ترک برجسته قالبی. از نمونه‌های این گونه سفالینه است. (تصویر ۴۲)، این سفالینه هم به رنگ سفید و قهوه ای. زرد. زیتونی و نیز لاجوردی و طلایی دیده شده که مهم‌ترین آن بشقابی است لاجوردی با گلبرگ‌های درشت طلایی دو رله و بدنه لعاب این سفال در کوره سوخته و تاول زده است که ساخت محلی بودن آن را مطرح می‌کند، (تصویر ۴۲-۱) همچنین سه پایه سفالین به‌دست آمد که تکه‌ای از لعاب و رنگ زرین فام به آن چسبیده بود^۱ که می‌توان جیرفت را به کارگاه‌های ساخت سفالینه زرین فام افزود و تاریخ هنر سفالگری ایران را تغییر داد. نقش مایه این سفالینه‌ها خط

۱. مطالعات آزمایشگاهی به روش پیکسی انجام شده بر روی ۸ نمونه از سفالینه‌های زرین فام به‌دست آمده از جیرفت که برای پایان نامه مقطع کارشناسی ارشد با استاد راهنمایی خانم دکتر لاله و آقای دکتر لامعی در اختیار آقای محمد محسنیان دانشجوی باستان‌شناسی دانشگاه تربیت مدرس قرار داده شده بود. نشان می‌دهد که این گروه از منشا متفاوتی از ری و کاشان بوده و ویژگی خمیره آن متفاوت است

نوشته‌ها، اشعار با روش رنگ بری و لعاب بری به رنگ سفید در زمینه قهوه‌ای زرین فام است، شیوه کاشان؛ نقشمایه کبوتر، دایره‌های زنجیره‌ای عمودی روی بدنه. نقوش اسلیمی عمودی ترک ترک. زیباترین آن نقشمایه روی قطعات بدنه خمچه است که از زباله دانی بخش خانه اعیانی به‌دست آمده است بر روی این خمچه چهره زنان با سربند و نیم تاج. مجلس بزم با ابریق و دف را نشان می‌دهد. (تصویر ۴۳)

چینی‌ها و سفالینه‌های وارداتی (تصویر ۴۴):

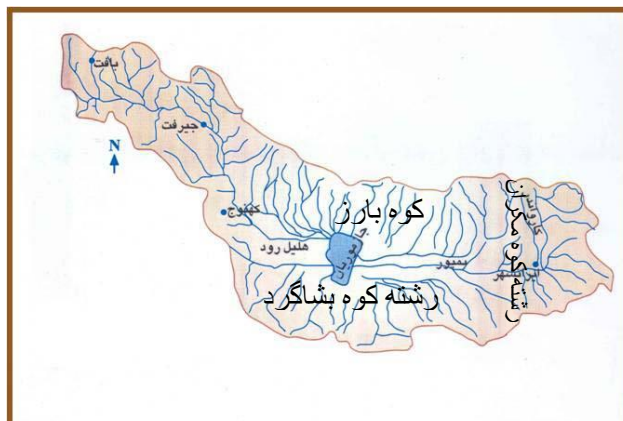
آمار چشمگیری از سفالینه‌ها و چینی‌های ساخت چین که وارداتی بوده‌اند در کاوش و بررسی شهر دقیانوس به‌دست آمده است که نسبت به آمار یافته‌های نیشابور افزون‌تر است. همچنین همان‌گونه که در بخش چینی‌های نیشابور آمده است. افزون بر سیراف مرکز صادرات ظروف چینی به ایران میناب بوده است که بندر گاه جیرفت بوده است. و سپس از این محل به جیرفت که بارانداز و بخشگاه کالاهای بازرگانی بوده است منتقل می‌شده است که در متون اسلامی به آن اشاره شده است و از جیرفت به سراسر ایران از جمله خراسان فرستاده می‌شده است. (Wilkinson ۱۹۷۳ ص ۲۵۴) از یافته‌های این گونه‌ها در جیرفت؛ چینی‌های سفید ظریف با لبه دالبری، سلادون سبز کم رنگ، تکه از بدنه یک کوزه سفالین با لعاب زیتونی خال خال با دسته افزوده و نقش گلبرگ پاپیونی کنده احتمالاً علامت و نشان سازنده بوده و نیز سفالینه‌های با خمیر گونه سلادون و لعاب قهوه‌ای روشن با ته رنگ قرمز است. زیباترین نمونه این مجموعه گلدان بزرگ چینی: به بلندی ۳۵ سانتی متر است. این گلدان چینی سفید. لبه دالبری داشته با بدنه شلجمی گشاد کشیده روی بدنه نقوش کنده پر کار گلبرگ اسلیمی افشان زیر لعاب شفاف، تنها بخشی از لبه شکسته شده است این ظرف نیز در بخش زباله دانی یک خانه به‌دست آمده است که نشان از ثروت و غنی بودن دارندگان این خانه و مردم جیرفت بوده است. مجموعه چینی‌های وارداتی متعلق به دوره سونگ چین است که همزمان با دوره سلجوقی بوده است و نشان از دادوستد گسترده این منطقه با بزرگ‌ترین تمدن آن سوی دریاها در آن روزگار بوده است.

- در مجموع سفالینه‌های دوره سلجوقی جیرفت همسانی با دیگر محوطه‌های همزمان در سراسر ایران آن روزگار دارد. رنگ‌های تند و شاداب و سرزنده و نقشمایه‌های پرکار گویای خریدارانی مرفه و یا شهرنشینانی صاحب ذوق و شاید به گونه‌ای سلیقه‌ای افراط در کار برد تزئینات پرکار تا اندازه‌ای جلف و سبکسرانه دارند که مشخصه جوامع شهری تازه به دوران رسیده مصرفی است. این حوزه همواره از پیش از تاریخ و دوران شهرنشینی و دوران تاریخی و اسلامی گذرگاه و چهارراه ارتباطی دادوستد شرق و غرب از راه زمین و دریا بوده است که در متون دوره آکاد متون دوره یونان و اسلامی به آن اشاره شده است. مدارک و یافته‌های بسیاری از پژوهش‌های میدانی منطقه به‌دست آمده است که با بررسی و پژوهش‌های تطبیقی و همنگاری با سرزمین‌های همجوار نزدیک و دور تعامل و دادوستدهای فرهنگی این حوزه را با مناطق و فرهنگ‌های دیگر نشان می‌دهد؛ در دوران اسلامی: این حوزه یکی از مراکز مهم گذرگاهی و چهارراه داد و ستد شرق و غرب و

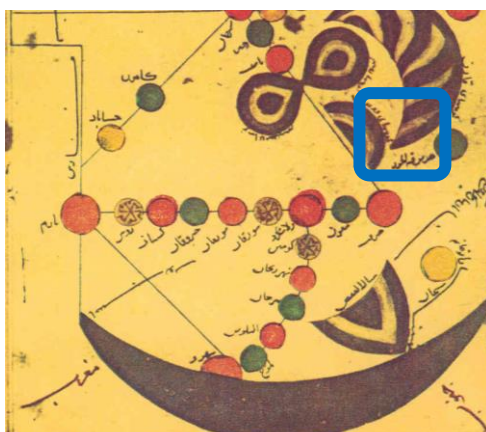
سرزمین‌های دور و نزدیک بوده است و همسانی ارتباط مواد فرهنگی آن با جنوب شرق و جنوب دریای عمان شرق و شمال شرق (نیشابور وبست) فلات مرکزی (باری و کاشان) و جنوب غرب (شوش) وجود دارد، همچنین تأثیر هنری چین بر روی سفالینه‌ها به ویژه در سفالینه‌های سده ۴ و ۳ ه.ق آن یا تقلید شبه خط چینی و نیز در شکل سفالینه‌ها از شمار دسته‌های حلقه‌ای چسبیده دسته‌های کاذب دیده می‌شود. افزون بر آن وجود ظروف چینی و سفالین ساخت چین که وارداتی بوده‌اند حضور این حوزه را در شبکه جهانی تا دوران اسلامی با ویژگی و مشخصه میان فرهنگی نشان می‌دهد. تداوم شیوه‌ها - شکل‌ها - تزئینات در این حوزه از دوره مفرغ - دوران تاریخی و به ویژه دوران اسلامی در جیرفت نمایانگر است و بسیاری از شیوه‌ها با تغییراتی در فن‌آوری - تزئینات و لعاب و خمیره از دوران نخستین به دوران میانی انتقال یافته است.

منابع:

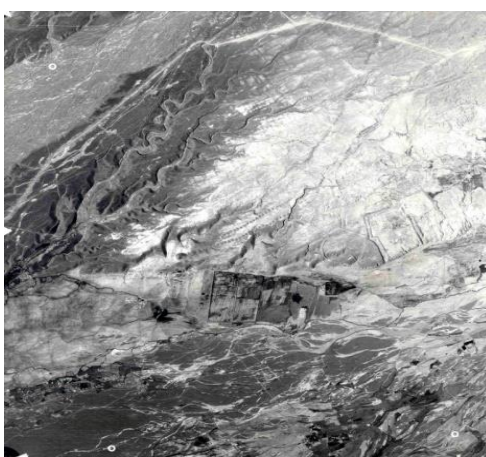
- ابن حوقل (۳۶۹ ه.ق)
سوره الارض، ترجمه جعفر شعار، تهران، چاپ دوم ۱۳۶۶. انتشارات امیرکبیر
چوبک حمیده- محمد یوسف کیانی ۱۳۸۳
حوزه جغرافیائی-فرهنگی جازموریان در بررسی‌های باستانشناسی ص ۳۱-۶۹ فصلنامه مدرس دوره هشتم، شماره چهارم (پیاپی ۳۵) زمستان- دانشگاه تربیت مدرس - تهران
چوبک، حمیده ۱۳۸۵:
جزموریان، محوطه‌های باستانی صفحه ۲۸۳-۲۸۶ دانشنامه جهان اسلام جلد ۱۰ تهران
چوبک، حمیده ۱۳۸۶
"کاوش‌های باستانشناختی دژ حسن صباح الموت صفحه ۸۷-۱۲۸ گزارش‌های باستانشناسی (۷) جلد اول- پژوهشکده باستانشناسی-تهران -
"گروب. ارنست - ج، ۱۳۸۴،
سفال اسلامی ؛ ترجمه فرناز حائری ؛ نشر کارنگ، تهران ،
-Fehervari .Geza 1980, *Islami.c Metalwork of the eight to the fifteenth century in the Keir collection* .Faber & Faber .London.
-Kervran Monique 2004, *Archaeological Research at Suhar 1980-1986*, The Journal of Oman Studies Volume 13, Printed by Ministry of Heritage and Culture Sultanate of Oman.
-Kiani.M.Y. 1984, *The Islamic City of Gurgan*, AMI Reimer, Berlin.
-Melikian - Chirvani and Assadullah Souren 1982, *Islamic Metalwork from the Iranian World 8-18th*, H.M. Stationery Office, Victoria and Albert Museum London.
-Rosen- Aylon Myriam 1974, "La poterie Islamique " *Ville Royale de Suse IV*", Librairie Orientaliste Paul Geuthner, Paris.
-Stein Sir Aurel 1937, *Archaeological Reconnaissances in North - Western India and South Eastern Iran*, London, MacMilland and CO Limited.
-Wilkinson.Charles.K. 1973, *Nishapur Pottery of the Early Islamic Period*, The Metropolitan Museum of Art.



تصویر ۱ گستره حوضه آبریز جازموریان/حوزه فرهنگی جازموریان



تصویر ۲ نقشه موقعیت جیرفت در کتاب صوره الارض ابن حوقل



تصویر ۳ عکس هوایی بخش اصلی شهر جیرفت



تصویر ۴ محوطه باستانی شهر دقیانوس



تصویر ۶ تویی کوره سفالگری کوزه ففعا



تصویر شماره ۵ وازده کوره



تصویر ۸ محل برداشت سفالگری گل



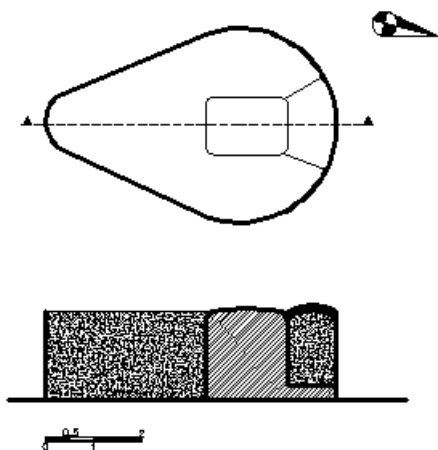
شماره ۷ سه پایه سفالگری



تصویر ۱۰ قالب سفالگری

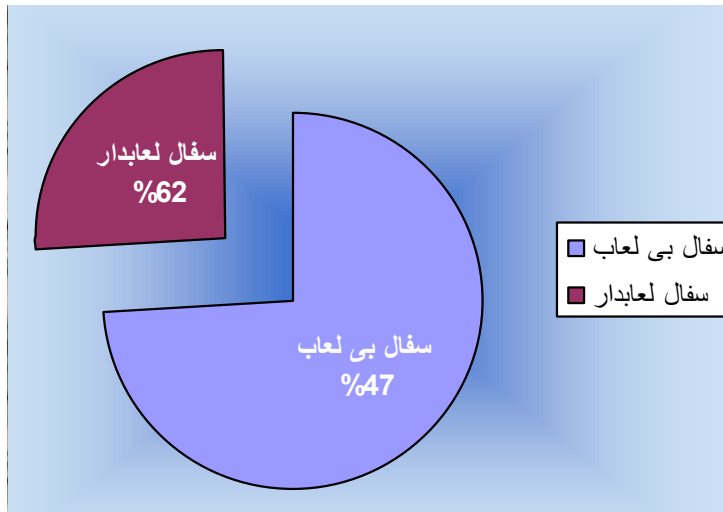


تصویر ۹ سیلیس و سنگ سفید برای خمیره و لعاب

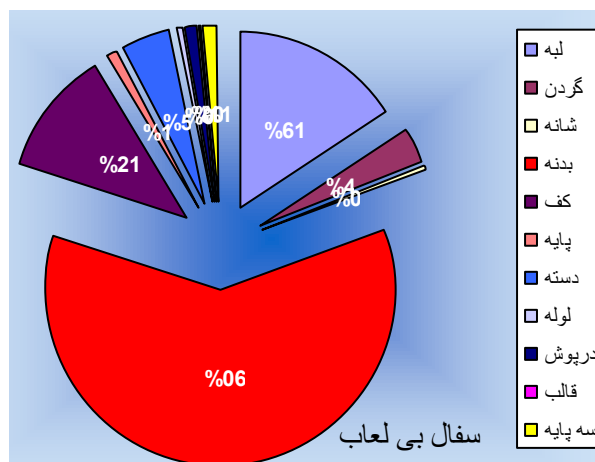
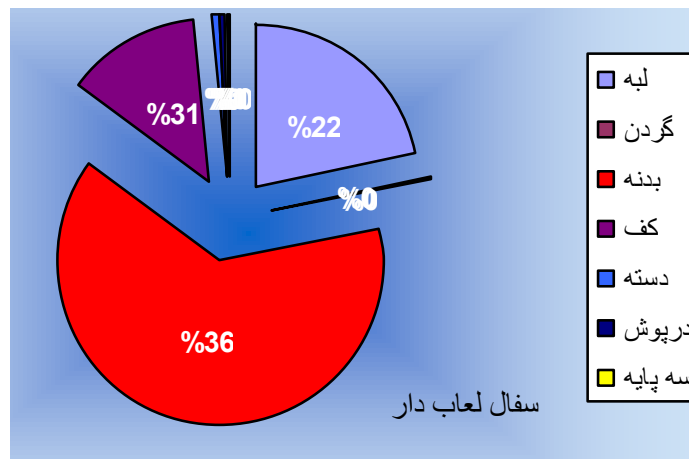


تصویر ۱۱ کوره سفالگری

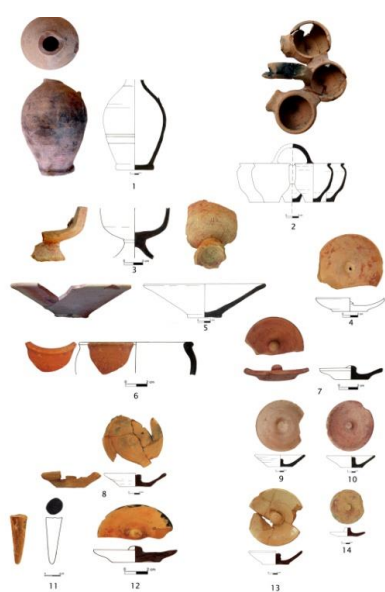
مدارک ساخت سفال در شهر دقیانوس - جیرفت



نمودار ۱۲ آمار درصدی سفالینه‌های دوران اسلامی جیرفت



نمودار ۱۳ آمار گونه‌های سفالینه‌های جیرفت



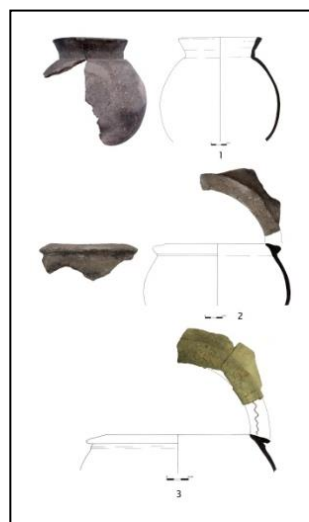
تصویر ۱۵ - سفال قرمز



تصویر ۱۴ سفال نخودی



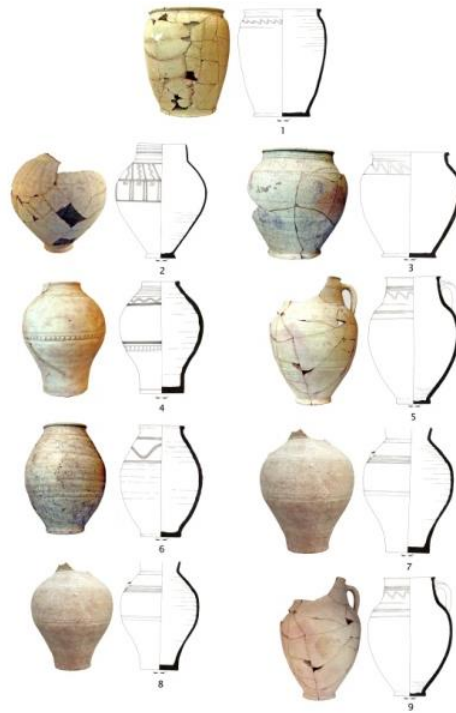
تصویر ۱۷ - کوزه‌های ففقا



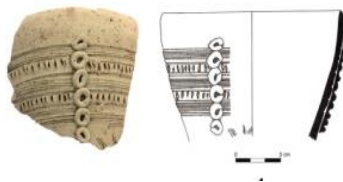
تصویر ۱۶ - سفالینه خاکستری



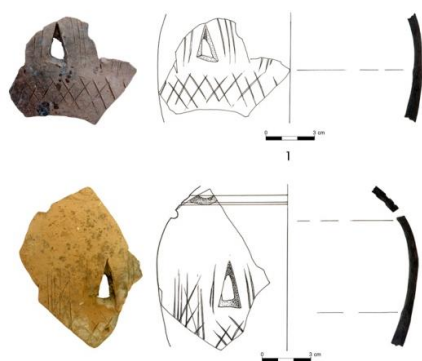
تصویر ۱۹ سفال با مهرزده



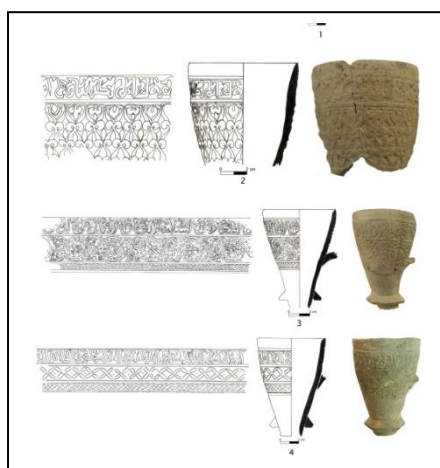
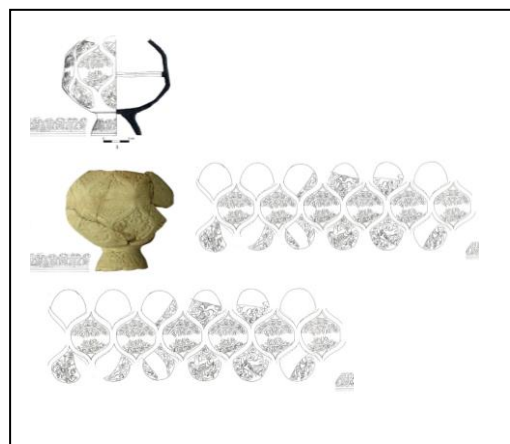
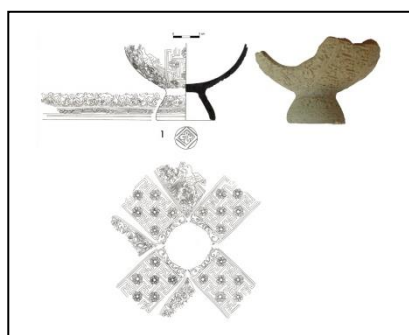
تصویر ۱۸ سفال بی لعاب با نقش کنده



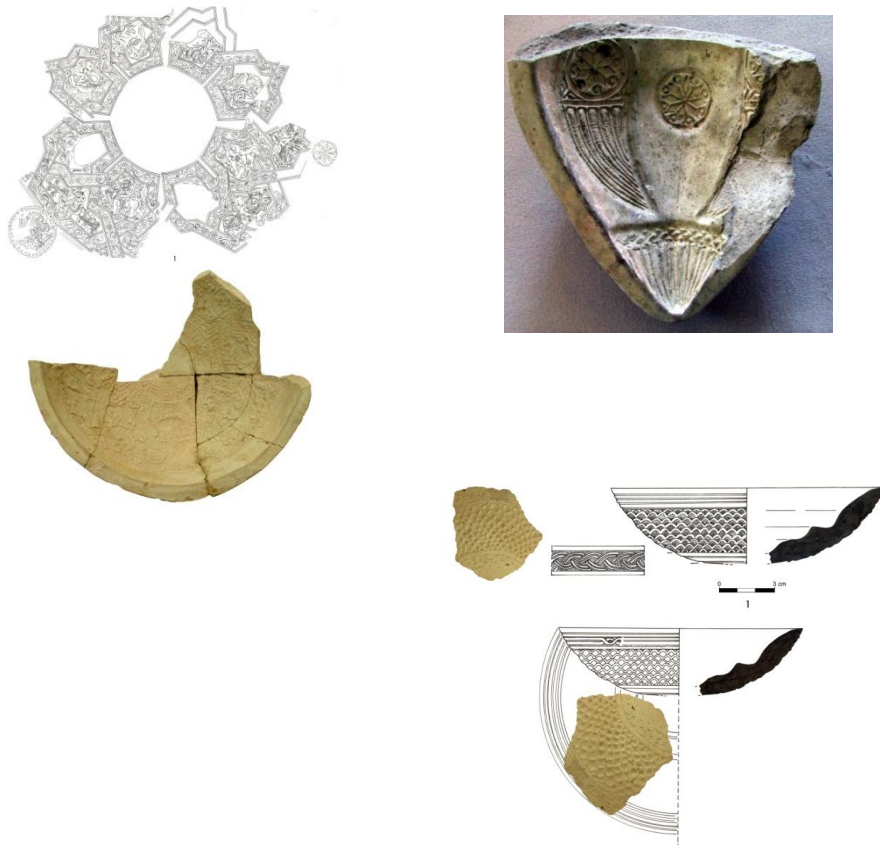
تصویر ۲۰ سفال با نقش افزوده



تصویر ۲۱ سفال با نقش تراشیده



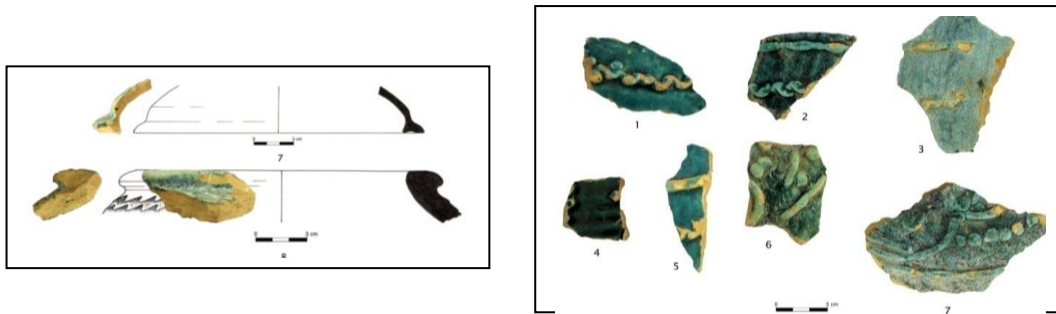
تصویر ۲۲ سفالینه با نقش قالبی



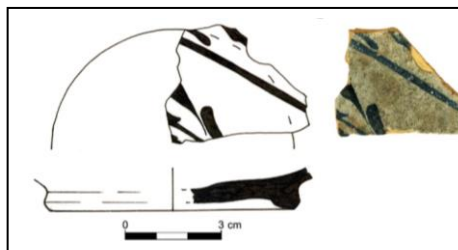
تصویر ۲۳ قالب‌های منفی ساخت سفال



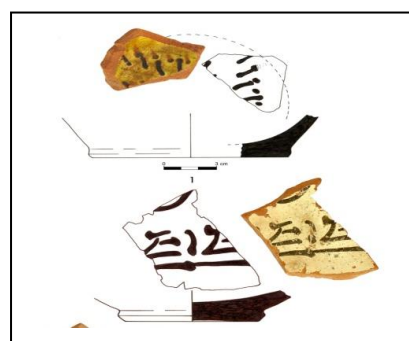
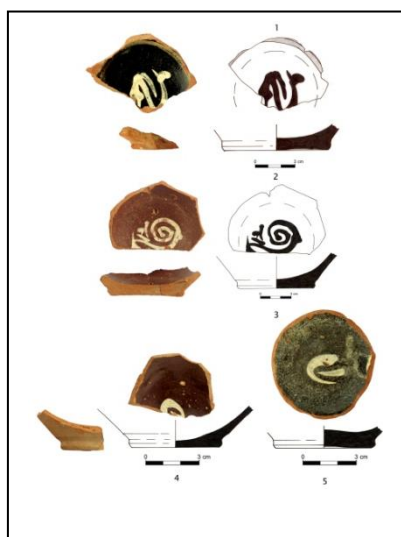
تصویر ۲۴ مهر استادکار در ته کف ظرف و قالب



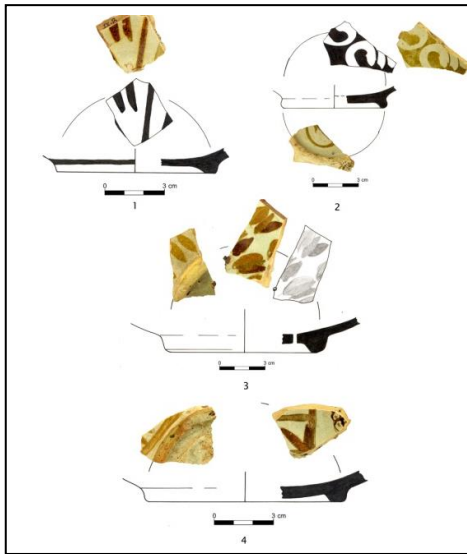
تصویر ۲۵ نمونه‌های لعاب قلعی فیروزه‌ائی سده نخستین تداوم گونه ساسانی



تصویر ۲۶ گونه منقوش لاجوردی و سبز با لعاب مات قلعی سفید سده‌های نخستین



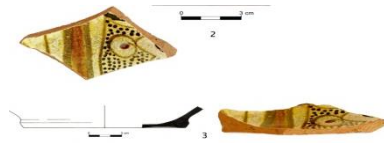
تصویر ۲۷ منقوش روی گلابه رنگین با پوشش لعاب سربی شفاف با نقشمایه شبه خط کوفی چینی مآبی



تصویر ۲۸ سفالینه زرین فام اولیه



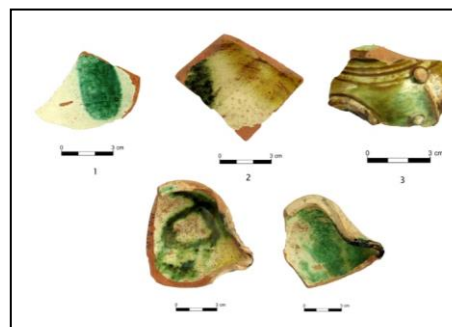
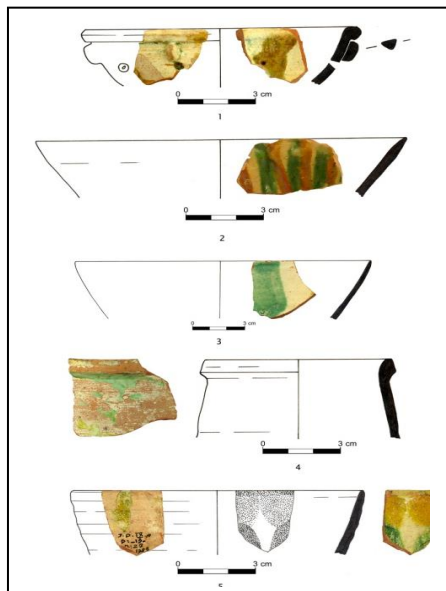
تصویر ۲۹ سفالینه به رنگ زرد نارنجی (عسلی فام)



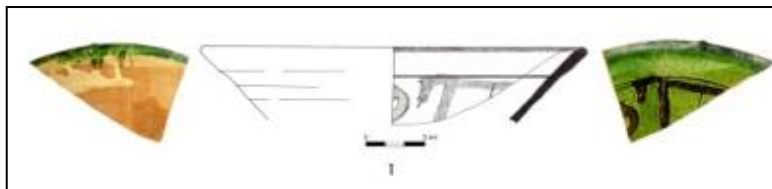
تصویر ۳۰ سفالینه منقوش با نقش چشم کفتری زیر لعاب شفاف سربی



تصویر ۳۱ سفالینه نقش کنده در گلابه لعاب شفاف سربی و لعاب پاشیده Sgraffiato



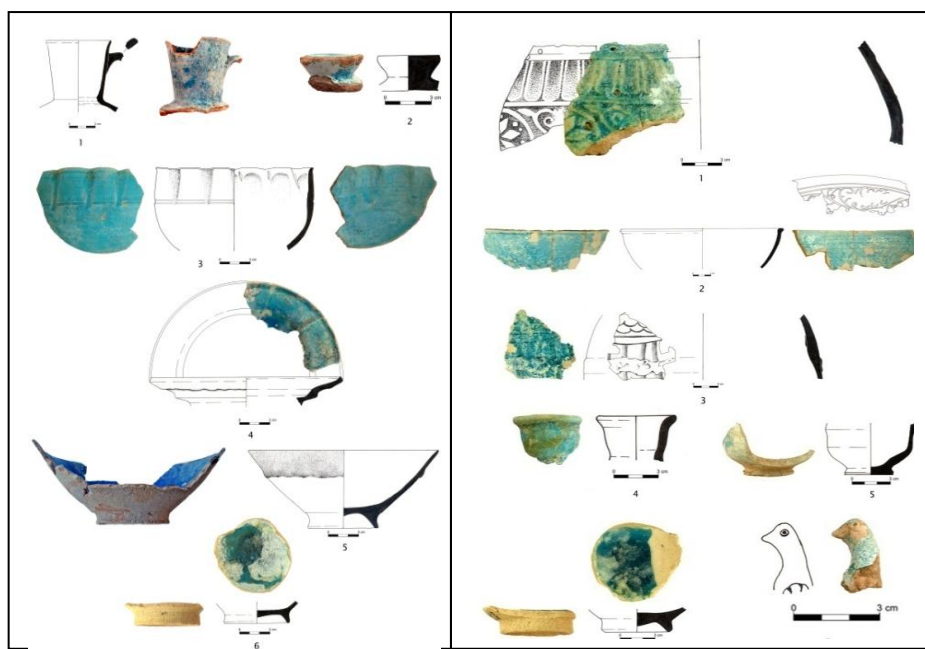
تصویر ۳۲ سفالینه لعاب پاشیده Splashed سده ۳-۴ ه.ق



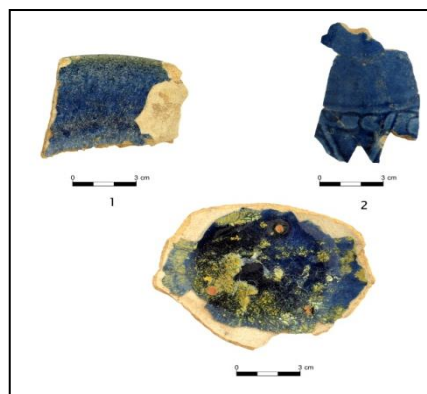
تصویر ۳۳ گونه سفالینه قالبی با لعاب سبز و زرد سده نخستین تا دوم گونه دوره ساسانی



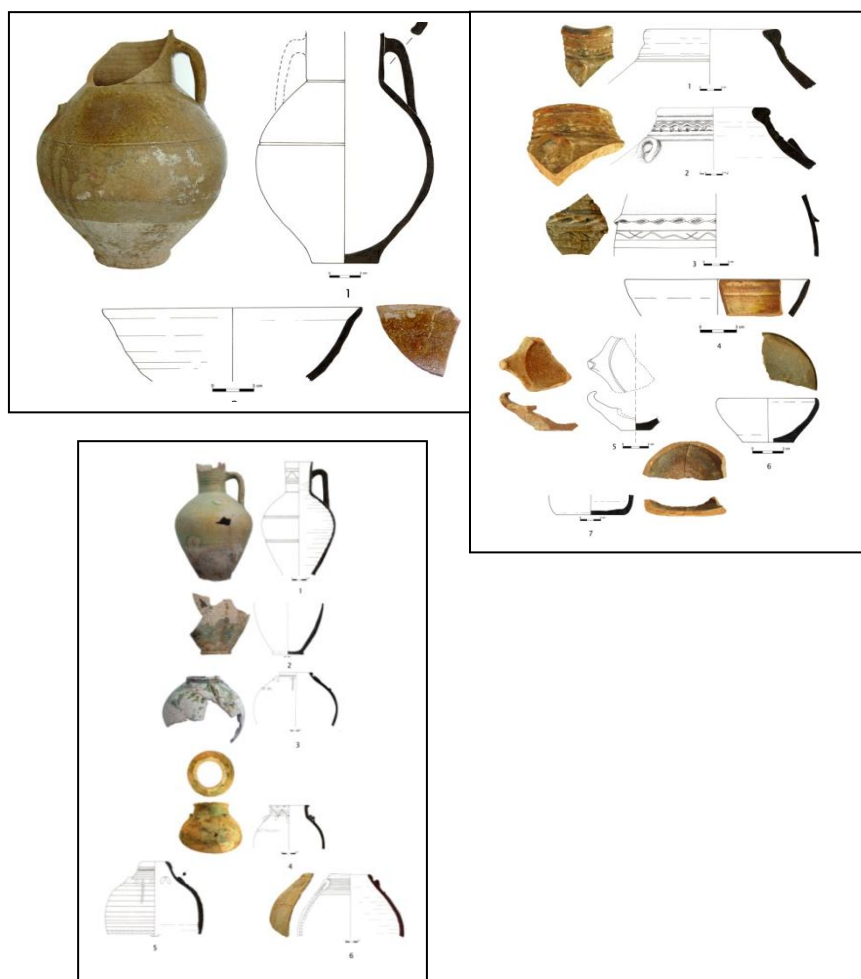
تصویر ۳۴ گونه سفالینه با نقش لعاب بری Champleve



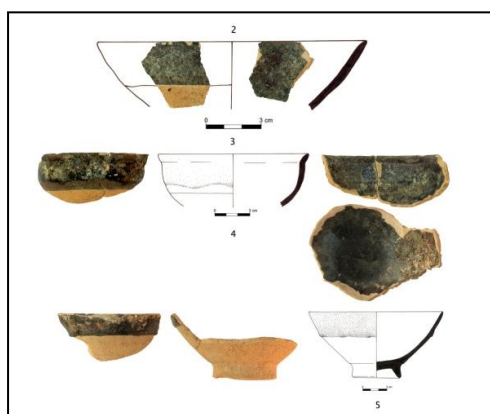
تصویر ۳۵ سفالینه لعاب یکرنگ فیروزه‌زائی دوره سلجوقی



تصویر ۳۶ سفالینه لعاب یکرنگ لاجوردی



تصویر ۳۷ سفالینه لعاب یکرنگ سبز دوره سلجوقی



تصویر ۳۸ سفالینه لعاب یکرنگ قهوه‌ای
دوره سلجوقی



تصویر ۳۹ سفالینه با لعاب بادمجانی
دوره سلجوقی



تصویر ۴۰ سفالینه لعاب یکرنگ سفید



تصویر ۴۱ سفالینه سفید و آبی شیوه جرجان دوره سلجوقی



تصویر ۴۲ سفالینه زرین فام دوره سلجوقی



تصویر ۴۳ خمچه زرین فام با صحنه
بزم



تصویر ۴۴ سفالینه و چینی‌های وارداتی ساخت چین